

PROFESINIS RENGIMAS IR SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMAS

Profesinio pasirinkimo motyvacijos raiška renkantis socioeducacinio darbo profesijas: tarpkultūrinis palyginimas

Aistė Urbonienė

Socialinių mokslų (edukologija) doktorantė
Kauno technologijos universiteto
Edukologijos institutas
K. Donelaičio g. 20 LT-44239 Kaunas
Tel. +370 373 00 130
El. paštas: aiste.urboniene@smf.ktu.lt

Irena Leliūgienė

Profesorė socialinių mokslų (edukologija)
daktarė
Kauno technologijos universiteto
Edukologijos institutas
K. Donelaičio g. 20 LT-44239 Kaunas
Tel. 837 22 95 70
El. paštas: ei@smf.ktu.lt

Straipsnyje supažindinama su profesinio pasirinkimo motyvacijos samprata, teoriškai pagrindžiami jos formavimuisi bei kuriant jos modelį turintys įtakos vidiniai ir išoriniai veiksniai. Profesinio pasirinkimo motyvacija apibrėžiama kaip dinamiška hierarchinė struktūra, kurioje profesijos pasirinkimo motyvai pasiskirsto pagal tris dimensijas. Analizuojama profesinio pasirinkimo motyvacijos įtaka pasirenkant socioeducacines specialybes, pabrėžiamas šios profesinės veiklos išskirtinumas kintamos visuomenės kontekste. Baltarusijos, Lietuvos ir Švedijos universitetuose atlikto tarpkultūrinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kokie profesinio pasirinkimo motyvai vyrauja skirtinguose sociokultūrinuose kontekstuose.

Problemos aktualumas

Visuomenėje keičiantis socialinėms sąlygoms kinta ir socioeducacinių darbuotojų profesinė charakteristika, socialinio darbo organizavimas ir visuomenės socialinių paslaugų poreikis. Kartu kinta socioeducacinio darbo specialistų rengimo reikalavimai, iš jų reikalaujama plataus įvairių disciplinų pasirengimo, refleksijos veikiant, emancipuoto proto ir veiklos tyrimo įgūdžių (Jucevičienė, 2001).

Socialinio darbuotojo ir socialinio pedagogo specialybės (*toliau – socioeducacinio darbo specialybės*) Lietuvoje gyvuoja nuo 1991 metų, todėl profesijos naujumas neabejotinai lemia nesusiformavusį profesinį identitetą ir drauge skatina didesnę visuomenės domėjimąsi šia profesine veikla. Per kelerius pastaruosius metus padaugėjo šios srities specialistus rengiančių universitetų, aukštųjų mokyklų ir kolegijų, kartu ir šias studijas besirenkančiųjų. Problemiška tai, kad toks didelis būsimųjų socioeduka-

cinio darbo specialistų skaičius mažai šaliai yra akivaizdžiai per didelis (Bagdonas, 1996). Stojimo sąlygos į Lietuvos aukštąsias mokyklas taip pat didina atsitiktinio profesijos pasirinkimo tikimybę. Tai skatina giliau pažvelgti į šio reiškinio priežastis profesijos pasirinkimo motyvacijos aspektu, siekiant išsiaiškinti, kokie motyvai pastūmėja individus pasirinkti socialinio darbuotojo arba socialinio pedagogo profesijas ir ar profesijos pasirinkimas yra socio-kultūrinės aplinkos valdomas reiškinys.

Lietuva, kaip ir kitos Rytų Europos šalys, yra aktualus tokio pobūdžio tyrimų laukas, kadangi čia socioeducacinio darbuotojo institutas dar yra naujas ir neturi gilių tradicijų. Ekonominio nestabilumo, didėjančio nedarbo, kilančių socialinių problemų bei kintamos darbo rinkos kontekste nemotyvuotas socioeducacinių specialybių pasirinkimas tampa reikšminga problema tiek individui, tiek visuomenei. Taip pat motyvacijos stoka gali tapti rimtu tolesnės profesinės veiklos trukdžiu darbuotojui kelti kvalifikaciją ir tobulėti kaip specialistui (Leonavičius, 1996; Kelasjev, 1994). Tokioje kontroversiškoje situacijoje išryškėja profesinio pasirinkimo motyvacijos raiškos aktualumas renkantis socioeducacinio darbo studijas.

Daugumos tyrėjų atlikti empiriniai motyvacijos tyrimai yra skirti bendriems profesijos pasirinkimo motyvams (Laužikas, 1981; Jovaiša, 1993; Kelasjev, 1994; Kregždė, 1988; Leonavičius, 1996, 2001; Šernas, 1998), profesiniam kryptingumui (Kregždė, 1988, Petrauskaitė, 1996), profesinėms nuostatomis (Ruškus, Karvelis, 2000) ir pašaukimui (Jovaiša; 1993, Kavaliauskienė, 2001) atskleisti. Atlikus lietuvių mokslininkų darbų analizę paaiškėjo, kad profesinio pasirinkimo motyvacija yra nagrinėta tiek teoriniu, tiek empiriniu aspektais, tačiau profesinio pasirinkimo motyvacijos socioeducacinio darbo specialybėms, kurių pagrindinės funkcijos yra socialinių paslaugų teikimas ir individų socialinis ugdymas, analizės ap-

tikti nepavyko. Užsienio šalyse motyvacija rinktis socioeducacines profesijas nagrinėta mažai (Christie, Kruk, 1998; Deacon, Bartley, 1975; Kelasjev, 1994; Corey, 1992; Vincent, 1996; Nikončiuk, 2001).

Objektas – profesinio pasirinkimo motyvacijos raiška renkantis socioeducacinio darbo specialybes.

Šio tyrimo tikslas – nustatyti, kokie veiksniai skatina individus rinktis socioeducacinio darbo specialybes.

Tyrimo metodai – mokslinės literatūros analizė, statistinė duomenų analizė, lyginamoji analizė. Atliekant profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūros analizę bei aptariant vidinių ir išorinių veiksnių įtaką jos raiškai, vadovautasi mokslininkų (Hoel, 1995; Jovaišos, 1999; Kelasjev, 1994; Kregždės, 1988; Lööv, Jarlbro, 1989; Mattsson, 1984) teorinėmis nuostatomis.

Profesinio pasirinkimo motyvacijos vaidmens tyrimas buvo atliktas 2002 metų rudenį, naudotas anketavimo metodas. Tyrimo imtį sudarė 407 respondentai: 154 studentai iš aštuonių Lietuvos universitetų, 116 studentų iš Pedagoginio M. Tanko universiteto Minske bei 137 studentai iš trijų Švedijos universitetų. Socioeducacinį darbą studijuojantys ketvirto kurso studentai buvo pakviesti dalyvauti apklausoje savanoriškai. Neatsitiktinai buvo pasirinkti socioeducacinio darbo specialybių studentai iš Lietuvos, Baltarusijos ir Švedijos aukštųjų mokyklų. Posovietinėse Rytų Europos šalyse socioeducacinių darbuotojų rengimas ir pati profesinė veikla dar neturi gilių tradicijų ir sukauptos patirties, o Švedijoje jie pradėti rengti jau praėjusio šimtmečio šeštajame dešimtmetyje. Daroma prielaida, kad profesinio pasirinkimo motyvacijai renkantis socioeducacines profesijas turi įtakos skirtingi veiksniai, todėl tarpkultūrinis tyrimas leidžia nustatyti, profesinio pasirinkimo motyvacijos raiška yra nulemta sociokultūrinio konteksto ar daugiau veikia kaip asmeninių poreikių ir nuostatų konceptas.

Lietuvių mokslininkai L. Jovaiša ir S. Kregždė suteikė teorinį pagrindą profesinio pasirinkimo motyvacijos analizei. Jovaiša sukūrė originalią profesinio orientavimo pedagogiką, sprendė edukologinius ir organizacinius profesijos pasirinkimo klausimus, analizavo profesinio kryptingumo, profesinio informavimo ir konsultavimo bei kitus aspektus (Jovaiša, 1993, 1999). Empiriniais tyrimais pagrįstuose Kregždės darbuose plačiai aprašomos profesinio kryptingumo ir profesinių interesų tyrimo metodikos. Jo teigimu, *profesinis asmenybės kryptingumas* lemia individo veiksmų ir poelgių tendencijas, susijusias su esminėmis socialinėmis nuostatomis, bei pasireiškia poreikiais, potraukiais, interesais, polinkiais, idealais, siekiais, įsitikinimais, pasaulėžiūra, savęs vertinimu ir visa veiklos motyvacijos sistema (Kregždė, 1988).

Reikšmingi šiuo kontekstu yra R. Petrauskaitės darbai, kuriuose ji ne tik pateikia išsamią profesinio pasirinkimo tyrimų apžvalgą, bet ir plačiai pristato metodinę profesinio pasirinkimo sistemą (Petrauskaitė, 1996). J. Lapė (1980) taip pat gvildena profesinio pasirinkimo problemą, gilindamasis į profesinės veiklos sėkmę. Aptariami asmenybės savęs pažinimo, profesinio tinkamumo, atrankos, psichofiziologinio profesijų pažinimo, grupių santykių įtakos profesijų patrauklumui ir kiti klausimai.

Vis dėlto lieka neaišku, kaip pasireiškia profesinio pasirinkimo motyvacija renkantis socioedukacinio darbo profesijas ir kokią įtaką jai daro sociokultūrinė aplinka, todėl šio **straipsnio tikslas** – remiantis atlikto tyrimo duomenimis, ištirti sociokultūrinių ir asmenybinių veiksmų įtaką rinktis šias profesijas.

Straipsnyje keliami šie **uždaviniai**: 1) teoriškai pagrįsti profesinio pasirinkimo motyvacijos socioedukaciniam darbui modelį; 2) išanalizuoti asmenybės ir sociokultūrinių veiksmų įtaką pasirinkti profesiją trijose skirtingose kultūrinės terpėse – Baltarusijoje, Lietuvoje ir Švedijoje – atlikto tyrimo kontekstu.

Profesinio pasirinkimo motyvacijos modelio pagrindimas

Profesijos pasirinkimas yra kompleksinis reiškinys, kurį nulemia įvairūs socialiniai, kultūriniai ir psichologiniai veiksniai. *Profesijos pasirinkimas – tam tikros profesinės veiklos srities pasirinkimas, atsižvelgiant į savo interesus, polinkius, galimybes bei darbo rinkos poreikius* (Leonavičius, 1996). Profesinio pasirinkimo motyvai nėra pavieniai individo pasirinkimą nulemiantys elementai, bet kompleksiniai dariniai, lemiantys unikalią asmenybės profesinio pasirinkimo motyvacijos raišką ir veiksmų strategiją.

Prieš pradėdant gilintis į profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūrą, reikia aptarti *profesinio pasirinkimo motyvacijos* terminą. Lietuvių mokslininkų darbuose pavyko aptikti du šios sąvokos apibrėžimus. Pasak L. Jovaišos, *profesijos rinkimosi motyvacija – tai hierarchinė motyvų kaita, lemianti svarbiausią individo apsisprendimą bei elgesio strategiją siekiant vertingiausio galutinio tikslo* (Jovaiša, 1999). Anot Kregždės, *profesinio apsisprendimo motyvacija išreiškia ne tik subjektyvų individo įsisąmoninimą apie savirealizaciją pasirinktame profesiniame lauke, bet ir socialinių sąlygų bei subjektyvių vidinių prielaidų įvertinimą* (Kregždė, 1988). Nors mokslininkai pasitelkia skirtingas sąvokas – *profesijos rinkimosi motyvacija* ir *profesinio apsisprendimo motyvacija*, galima teigti, kad abu apibūdina tą patį objektą, kadangi subjektyvus vidinis apsisprendimo veiksmas yra sudedamoji profesijos pasirinkimo proceso dalis. Jovaišos apibrėžime akcentuojamas šio reiškinio dinamiškumas, hierarchinis pobūdis ir tikslai, profesinio rinkimosi motyvacija suvokiama kaip subjektyvus pasirinkimas. Vis dėlto lieka neaišku, kuo ši samprata skiriasi nuo veiklos motyvacijos sampratos. Taip pat neat-skleista lieka ir aplinkos įtaka profesinio pasirinkimo motyvacijos raiškai. Tuo tarpu S. Kregždė į jos sampratą įveda socialinės ap-

linkos aspektą ir savęs įvertinimo aspektą. Remiantis šiomis sąvokos apibrėžtimis toliau bus siekiama sukonstruoti profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūrą bei atlikti jos analizę platesniu sociokultūriniu kontekstu.

Remiantis įvairių mokslininkų darbais (Hodel, 1995; Jovaiša, 1999; Kregždė, 1988; Laužackas, 1999; Madsen, 1986; Nikončiuk, 1999), reikšmingiausius profesinio pasirinkimo veiksnius galima skirstyti į dvi grupes:

- **sociokultūriniai veiksniai** – profesijos statusas, lyčių stereotipai ir socialinis pagrindas;
- **asmenybiniai veiksniai** – tai profesinis pašaukimas, profesinis interesas, profesinis tinkamumas, vertybės, patirtis, amžius ir asmeniniai motyvai bei poreikiai.

Profesijos statusas yra vienas iš svarbiausių sėkmingos darbo karjeros rodiklių. Jis priklauso nuo tam tikroje kultūroje susiformavusių įvairių aplinkybių ir nuo visuomeninių, socialinių, ekonominių ir kitų veiksnių. Visuomenėje konkrečios profesijos statusą nulemia atlyginimo dydis, lyčių pasiskirstymas, karjeros galimybės, paklausa darbo rinkoje, darbo dienos trukmė, darbo sąlygos, išsilavinimo prestižas visuomenėje ir pan. (Nikončiuk, 1999). Visa tai leidžia spręsti apie glaudžią edukacinių ir sociokultūrinių veiksnių sąveiką.

Lyčių stereotipai. Pastaruoju metu įvairiuose diskursuose yra analizuojami lyčių nelygybę kuriantys mechanizmai visuomenėje, atkreipiant dėmesį į lyties reikšmingumą pasirenkant išsilavinimą ir profesiją. Diferencijuojant moterų ir vyrų profesinį pasirinkimą pastebėta, kad moterų renkantis profesiją svarbūs yra tokie veiksniai – vaikų gimdymas ir jų priežiūra, jie skatina rinktis „moteriškas“ profesijas (Hodel, 1995).

Mokslinėje literatūroje vyrauja tyrimais grįsta nuostata, kad moteris labiau nei vyrus traukia į globą ir kontaktą su kitais žmonėmis

orientuotos profesijos (Lenner-Axelsson, Thyelfors, 1991). Nepaisant to, moterų dominavimas socialinės rūpybos paslaugas teikiančiose profesijose nėra palankiai vertinamas, kadangi daugumai klientų yra svarbus teigiamas identifikavimasis su vyrais, tačiau socioedukacinį darbą dirba tik mažuma vyrų.

Profesinio pasirinkimo motyvacijos kaitoje daug dėmesio skiriama **socialiniam pagrindu** kaip pirminės socializacijos rezultatui (Jovaiša, 1999; Kregždė, 1988). Ypač svarbi yra šeimos įtaka artimiausiam sociumui sukurti, nes nuo šeimoje susiklosčiusių santykių ir bendravimo specifikos ateityje priklausys jauno žmogaus profesinė orientacija: rinktis darbą su žmonėmis siūlančias specialybes arba, atvirkščiai, profesijas, kurioms būdingas vienašalis santykis su objektais. Mokslinių tyrimų yra pagrįsta, kad aukštąjį išsilavinimą turinčių tėvų vaikai taip pat dažniau siekia aukštojo išsilavinimo. Tėvų socialinė padėtis, jų profesija per kasdienį bendravimą daro įtaką vaikų vertybinėms nuostatomis ir profesiniam apsisprendimui (Kregždė, 1988).

Mokyklos reikšmė taip pat yra didelė, nes nuo pasiekimų ir įvertinimų priklauso jauno žmogaus galimybės toliau studijuoti, kartu rinktis profesiją (Lööv, Jarlbro, 1989). Laisvą individo saviraišką trukdantys neigiami veiksniai, pavyzdžiui, bloga finansinė padėtis, sveikatos sutrikimai, socialinės problemos, atitinkamai mažins individo profesijos motyvaciją.

Iš asmenybinių veiksnių grupės pradėsime nuo **profesinio pašaukimo**, kuris apibūdinamas kaip motyvacinių, potencinių ir charakterologinių individo savybių derinys, teikiantis galimybę pasirinkti profesiją, vėliau – jausti patenkinimą savo atliekamu darbu ir jo rezultatais (Jovaiša, 1993). Jis paskatina individą tiek intelektualiai, tiek emocionaliai dalyvauti profesinėje veikloje ją įprasmindamas (Jovaiša, 1999). Paprastai asmens polinkį į tam tikrą pro-

fesinę veiklą nulemia instinktyvus polinkis, kuris dar labiau sustiprina psichinius, moralinius ir fizinius gebėjimus. Profesinis pašaukimas išreiškia individo išgyvenimus, kylančius sąlytyje su tam tikra veikla ir pagrįstus vidinėmis nuostatomis (Laužackas, 1999). Pašaukime glūdi individo tinkamumo pasirinktai profesijai savimonė ir siekis ją įgyvendinti (Kavaliauskienė, 2001). Tai atveria galimybes kryptingai veikti ir tobulėti, todėl pašaukimą galima vertinti kaip ypač svarbų profesinio pasirinkimo motyvacijos raiškos veiksnį.

Profesinį interesą galima apibrėžti kaip sudėtingą dinaminį kompleksą, jungiantį tokias asmenybės savybes, kaip antai: konkrečios profesinės veiklos poreikį, profesinius idealus, polinkius ir su profesine veikla susijusias vertybines orientacijas bei pasaulėžiūrą (Kregždė, 1988). Jo raiškos intensyvumas yra atvirkščiai proporcingas emocinių išgyvenimų stiprumui, t. y. kuo stipresnis yra profesinis interesas, tuo silpniau individas suvokia įdedamas valios ir pažintines pastangas, jausdamas mažesnį nuovargį ar įtampą.

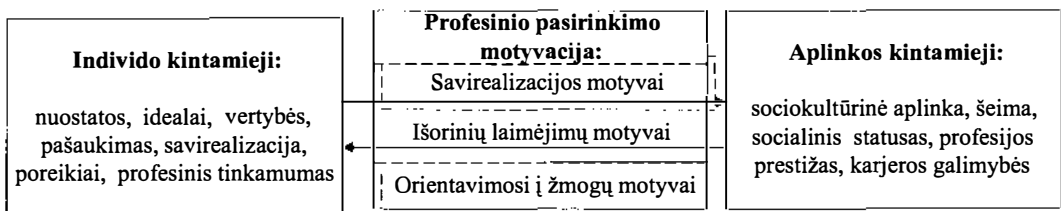
Kitas aktualus profesijos pasirinkimo veiksnys yra **profesinis tinkamumas**. Profesinio tinkamumo klausimas yra problemiškas, bet kartu ir aktualus, nes netinkantys konkrečiai profesinei veiklai asmenys bereikalingai išnaudoja daugelį išteklių ir vėliau nekokybiškai atlieka darbo užduotis (Laužackas, 1999). Individas įvertina savo tinkamumą pasirinktai pro-

fesijai, atsižvelgdamas į savo asmenybę. Identifikuodamas save su konkrečiu profesiniu vaidmeniu, individas išugdo didesnę profesinio pasirinkimo motyvaciją.

Asmeniniai motyvai taip pat svarbūs profesinio pasirinkimo motyvacijos formavimui ir kaitai. Individo motyvai yra organiniai, emociniai, socialiniai, kognityviniai ir aktyvumo (Madsen, 1986). Pastaroji motyvų grupė siejasi su savęs realizavimo ir laimėjimo kategorijomis, kurioms įtaką daro individo pasaulėžiūra, vertybės, nuostatos, idealai, savirealizacijos siekis ir pan.

Visi čia aptarti veiksniai yra reikšmingi profesinio pasirinkimo motyvacijos raiškai kaip asmenybinių ir sociokultūrinių komponentų visuma. Profesinio pasirinkimo motyvaciją galima apibūdinti kaip įvairius individo poreikius sujungiančią sistemą, kuriai daro įtaką individo santykis su pačiu savimi ir su sociokultūrine aplinka. Dėl to, analizuojant vieną ar kelis pagrindinius profesijos pasirinkimą nulėmusius motyvus, reikėtų atkreipti dėmesį į jų ryšį ir santykį su kitais motyvais.

Gilinantį į reikšmingų vidinių ir išorinių motyvų sąveiką, galima išryškinti tris profesijos pasirinkimo motyvų dimensijas, atitinkančias bendruosius individų savirealizacijos poreikius ir vertybes (Hoel, 1995). Šiame profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūros modelyje išryškėja aptartų vidinių ir išorinių veiksmų įtaka individo profesiniam pasirinkimui:

1 pav. Profesinio pasirinkimo motyvacijos ir jai darančių įtaką individo ir aplinkos veiksnių sąveikos schema (Hoel, 1995, modifikuota A. Urbonienės)

1 lentelė. Profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūra (pagal Hoel (1995) ir Corey (1992), modifikuota A. Urbonienės)

Dimensijos	Motyvai
Orientacija į žmogų	Poreikis veikti kitus, poreikis rūpintis kitais, poreikis turėti paruoštus atsakymus, meilė vaikams, noras padėti žmonėms, noras būti naudingam
Savirealizacija	Poreikis perimti profesinį vaidmenį, pagalbos sau poreikis, asmeninės priežastys, patinka profesija, noras įgyti žinių, savirealizacija, polinkiai ir interesai, noras bendrauti
Įsoriai laimėjimai	Atlyginimas, saugumas, karjeros galimybės, savarankiškumas, noras turėti aukštojo mokslo diplomą, prestižo ir statuso poreikis

Profesijos pasirinkimo motyvai skirstomi į tris dimensijas, remiantis Hoel (1995) ir Corey (1992) profesijos pasirinkimo motyvų socioedukaciniam darbui klasifikacijomis (1 lentelė).

Teorinės literatūros analizė leidžia teigti, kad *profesinio pasirinkimo motyvacija – tai dinamiška hierarchinė motyvų sistema, kurią lemia įvairūs individo bei aplinkos veiksniai ir kuri nulemia profesinės veiklos pasirinkimą ir atitinkamą elgesio strategiją, siekiant įgyti pasirinktą profesiją ir realizuoti save darbo rinkoje*. Socio-kultūrinės aplinkos įtaka profesinio pasirinkimo motyvacijos raiškai aktualizuojama remiantis nuostata, kad profesinio pasirinkimo motyvacija labiau nei bendra veiklos motyvacija, yra priklausoma nuo sociokultūrinės aplinkos. Akivaizdu, kad socioedukacinio darbo studijas pasirinkusių individų turėtų vyruoti orientavimosi į žmogų ir savirealizacijos dimensijoms priklausantys profesiniai motyvai, tokiu būdu sudarant motyvuoto šių profesijų pasirinkimo bei individų pasitenkinimo būsima profesine veikla užtikrinimo prielaidas.

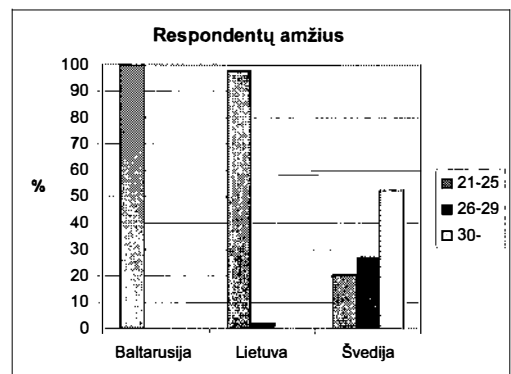
Tyrimo rezultatų aptarimas

Tyrimas leido išanalizuoti skirtingo ekonominio išsivystymo šalių socioedukacinį darbą studijuojančiųjų profesinio pasirinkimo motyvacijos raišką. Tyrimo pagrindą sudaro metodo-

logija, pagrįsta teorinėmis bei metodologinėmis Corey (1992), Giger & Davidhizar (1995), Hoel (1995), Kelasjev (1994) nuostatomis. *Iškelta hipotezė*, kad skirtingu sociokultūriniu kontekstu pasireiškia skirtinga profesinio pasirinkimo motyvacija.

Imties pasiskirstymas lyčių atžvilgiu yra toks: studentų iš Lietuvos (vyrų – 15,8%, moterų – 84,2%), studentų iš Baltarusijos (vyrų – 2,6%, moterų – 97,4%) ir studentų iš Švedijos (vyrų – 12,4%, moterų – 87,6%). Daugiausia socioedukacinio darbo specialybę pasirinkusių vyriškos lyties studentų yra Lietuvos tiriamųjų subimtyje. Akivaizdus moterų dominavimas tarp respondentų leidžia teigti, kad socioedukacinių profesijų statusas visuomenėje yra pakankamai žemas.

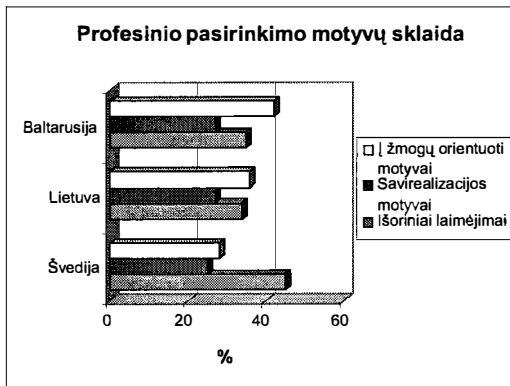
Respondentų pasiskirstymas pagal amžių pateikiamas 2 pav.:

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal amžių

Švedijos universitetų studentai išsiskiria pasiskirstymu pagal amžių, palyginti su studentais iš Lietuvos ir Baltarusijos. Dauguma respondentų iš Švedijos yra vyresni nei 30 metų (51,5%), o tai turi įtakos ir studentų socioedukacinio darbo patirčiai (37%). Net 22% respondentų iš Švedijos yra dirbę socialinį darbą daugiau nei dvejus metus. Galima daryti prielaidą, kad respondentų grupių amžiaus skirtumas turėtų lemti ir skirtingą profesinio pasirinkimo motyvaciją.

Tyrimo rezultatai atskleidė įvairius socioedukacinio darbo profesijos pasirinkimo motyvus, juos studentai nurodė atsakydami į klausimą: „Kas paskatino Jus pasirinkti socioedukacinio darbo profesiją?“. Profesijos pasirinkimo motyvų sklaida pateikiama 3 pav., atitinka tris profesinio pasirinkimo motyvacijos dimensijas:

3 pav. Profesinio pasirinkimo motyvų pasiskirstymas

Išanalizavus profesijos pasirinkimo motyvus paaiškėjo, kad respondentų grupės, atstovaujančios skirtingoms šalims, statistiškai reikšmingai skiriasi, o tai yra dėl skirtingos sociokultūrinės erdvės, matyti iš profesinio pasirinkimo motyvacijos. Respondentų iš Baltarusijos ir Lietuvos universitetų atsakymai rodo, kad jie teikia pirmenybę į žmogų orientuotiems profesijos pasirinkimo motyvams. Tuo tarpu

Švedijos studentams būdingi į materialinius laimėjimus orientuoti motyvai, o tai galima vertinti kaip individualizmo apraiškas, tipiškas Vakarų Europos visuomenėms. Pažymėtina, kad nė vienos šalies respondentų grupė nenurodė savirealizacijos motyvų kaip veiksnių, nulėmusių jų profesijos pasirinkimą.

Šiuos rezultatus galima aiškinti skirtingu socioedukacinių profesijų statusu tirtose šalyse. Respondentai iš Lietuvos ir Baltarusijos šias profesijas apibūdino kaip „menkai apmokamas“ (lietuviai – 70%, baltarusiai – 65%), „tinkamas moterims“ (lietuviai – 16%, baltarusiai – 4%) bei „tinkamas altruistams“ (lietuviai – 14%, baltarusiai – 13%). Švedijos studentų atsakymai parodė, kad jie vertina socioedukacines profesijas nors ir kaip „menkai apmokamas“ (51%), bet „perspektyvias“ (60%), „ginančias žmogaus teises“ (52%) ir „tinkamas ne tik moterims“ (73%). Galima teigti, kad aukštesnis socioedukacinio darbo profesijų statusas Švedijos visuomenėje teikia palankesnių galimybių respondentų profesinei karjerai, todėl sustiprėja išorinių laimėjimų orientacija profesinio pasirinkimo motyvacijos struktūroje. Skirtingas socioedukacinių profesijų vertinimas, priklausantis nuo šių profesijų statuso visuomenėje, daro skirtingą įtaką ir profesinių motyvų raiškai skirtingose kultūrinėse terpėse.

Kiti svarbūs dalykai išryškėja, atliekant tyrimo rezultatų koreliacijų analizę. Reikšmingiausi koreliacinių santykių rezultatai pateikiami 2 lentelėje.

Statistiniai profesijos pasirinkimo motyvų ryšiai rodo, kad yra reikšminių iš skirtingo sociokultūrinio konteksto respondentų nuostatų skirtumų. Baltarusijos studentų koreliacijos yra aukščiausios tarp motyvų, priklausančių pirmai skalei, – orientavimosi į žmogų dimensijai. Lietuvos universitetų respondentų statistiniai motyvų ryšiai išskiria dvi dimensijas – orientavimosi į žmogų (*polinkis rūpintis kitais*)

2 lentelė. Profesijos pasirinkimo motyvai

Koreliacinės motyvų grupės	Lietuvos respondentai, n = 154	Baltarusijos respondentai n = 116	Švedijos respondentai n = 137
Noras padėti žmonėms / poreikis rūpintis kitais	0,698**	0,795**	0,405**
Noras būti naudingam / noras padėti žmonėms	0,537**	0,650**	0,346**
Noras būti naudingam / poreikis rūpintis kitais	0,567**	0,620**	0,503**
Siekis realizuoti save / noras bendrauti	0,472**	0,400**	0,490**
Siekis realizuoti save / polinkis rūpintis kitais	0,626**	0,417**	0,181*
Polinkis rūpintis kitais / patinka profesija	0,786**	0,517**	0,274**
Žemas atlyginimas / tinkama moterims profesija	0,212*	0,123*	0,033

ir savirealizacijos (*noras realizuoti save, patinka profesija*) – atitinkančius motyvus. Tai galima paaiškinti, susiejant savirealizacijos siekį su noru dirbti socioeducacinį darbą, neatsiejama nuo interakcijos su žmonėmis. Vadinasi, lietuviai respondentai siekia savo asmenybės savirealizacijos per socioeducacinę profesinę veiklą, kurioje taip pat akivaizdus pasiaukojimas klientams. Tai patvirtina nors ir labai silpnas, bet reikšmingas „menko atlyginimo“ ir socioeducacinių profesijų vertinimo kaip „tinkamų moterims“ ryšys, atskleidžiantis žemą šių profesijų statusą Lietuvoje ir Baltarusijoje.

Tuo tarpu Švedijos respondentų statistiniai profesijos pasirinkimo motyvų ryšiai rodo dvi tendencijas: 1) stipriausias yra Lietuvos studentų noro būti naudingiems visuomenei ir poreikio rūpintis kitais žmonėmis ryšys; 2) respondentų siekis realizuoti save per profesinę veiklą yra patenkinamas interakcijos su kitais žmonėmis dėka, o tai neabejotinai lemia komunikacinis socioeducacinio darbo pobūdis.

Tyrimo rezultatų analizė leidžia teigti, kad Švedijos universitetų studentai išreiškė mažesnę polinkį motyvams, orientuotiems į norą dirbti su žmonėmis, tuo tarpu šie motyvai vyravo Baltarusijos studentų. Lietuvos studentai rinkdamiesi socioeducacines profesijas pirmenybę teikia savirealizacijos motyvams, kuriuos siekiama patenkinti renkantis į žmogų orientuotą profesinę veiklą. Žemas šių profesijų

statusas posovietinėse šalyse daro įtaką individų profesinio pasirinkimo motyvacijai, išorinių laimėjimų motyvams teikiama mažesnė reikšmė. Aukštą ekonominį ir socialinį išsivystymą pasiekusioje Švedijos visuomenėje išoriniai laimėjimai vyrauja individų, studijuojančių socioeducacines profesijas aukštojo mokslo sistemoje. Šiems respondentams mažiausiai svarbūs savirealizacijos motyvai, o to buvo galima tikėtis iš individualistinės visuomenės. Profesijos pasirinkimas iš dalies yra lemiamas ir į žmogų orientuotų motyvų, kurie reiškiasi kaip siekis būti naudingais rūpinantis socialinių problemų turinčiais individualais.

Išvados

Pateiktų duomenų apie socioeducacinio darbo profesijų pasirinkimo motyvus Lietuvoje, Baltarusijoje ir Švedijoje interpretacijos leidžia daryti tokias išvadas:

- Profesinio pasirinkimo motyvacija yra sociokultūrinės aplinkos ir individualių veiksmų sąveikos rezultatas, kuris pasireiškia individo veiksmiais, priimtiniais toje visuomenėje, siekiant realizuoti save per būsimą profesinę veiklą.
- Profesijos statusas yra reikšmingiausias aplinkos veiksnys renkantis profesiją. Neaukštas socioeducacinio darbo profesijų statusas posovietinėse šalyse da-

ro įtaką renkant šias profesijas, sustiprina idealistines nuostatas ir norą padėti socialinių problemų turintiems individams. Tuo tarpu Švedijoje šios profesijos vertinamos kaip „nemoteriškos“ ir perspektyvios, nepaisant nedidelių atlyginimų, o tai leidžia daryti prielaidą apie aukštesnį jų statusą visuomenėje bei geresnes karjeros galimybes.

- Socioedukacinio darbo profesijų pasirinkimo motyvacija turi skirtingą struktūrą skirtinguose sociokultūriniuose kontekstuose: studentų iš Lietuvos pasirinkimą nulėmė į žmogų orientuoti ir savirealizacijos motyvai, kaip besikeičiančios visuomenės ir vertybių kaitos rezultatas, jie turi įtakos individų veiksams ir sprendimams. Nedemokratiškos Baltarusijos visuomenės respondentų vyravo į žmogų orientuoti profesijos

pasirinkimo motyvai, atskleidžiantys poreikį rūpintis kitais ir būti naudingiems visuomenei. Tai gali būti aiškinama kaip idealistinė tendencija, įvertinant žemą šių profesijų statusą. Švedijos studentų profesijos pasirinkimo motyvai rodo išorinių laimėjimų siekimą, būdingą aukšto ekonominio išsivystymo visuomenėms.

- Nors profesijos pasirinkimo motyvacijos raiška yra iš dalies priklausoma nuo sociokultūrinio konteksto ir rodo visuomenės ideologines tendencijas, studentų nuostatos parodė, jog asmeniniai veiksniai lemia profesinį pasirinkimą. Visų subimčių respondentai savo profesinį pasirinkimą iš dalies susieja su savo poreikių ir socioedukacinio darbo profesijoms aktualių polinkių realizavimu, tuo pabrėžiant motyvuotą sprendimą.

LITERATŪRA

1. Christie A., Kruk E. Choosing to become a social worker: motives, incentives, concerns and disincentives // *Social Work Education*. 1998/17(1), p. 21–34.
2. Corey S. M. *Becoming a Helper*. California: Pacific Grove, 1992.
3. Deacon R., Bartley M. *Becoming a social worker // Towards a New Social Work*. London, 1975.
4. Giger J., Davidhizar R. *Transcultural Nursing: Assessment and Intervention*. St. Louis, 1995.
5. Hoel M. *Yrkestilpasning og yrkesutvikling: En studie av arbeidstilknytning, yrkeskarrierer og yrkesmotiver blant et kull hogskoleutdannede*. Oslo, 1995.
6. Jovaiša L. *Profesinio konsultavimo psichologija*. Vilnius, 1999.
7. Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*. Kaunas, 1993.
8. Kavaliauskienė V. *Pedagoginis pašaukimas ir jo ugdymas*. Klaipėda, 2001.
9. Kregždė S. *Profesinio kryptingumo formavimosi psichologiniai pagrindai*. Kaunas, 1988.
10. Lapė J. *Darbo psichologija*. Vilnius: Mokslas, 1980.
11. Laužikas J. *Mokymo proceso tobulinimo pagrindai*. Kaunas, 1981.
12. Lenner-Axelsson B., Thylefors I. *Psykosocialt behandlingsarbete*. Malmö, 1991.
13. Leliūgienė I. *Socialinio pedagogo institucijos atsiradimo prielaidos Lietuvoje // Socialiniai mokslai: Edukologija*. 1994, Nr. 1.
14. Leliūgienė I. *Socioedukacinio darbo įvairovė ir jos sąlygojamos metodologinės problemos // Socialiniai mokslai: Edukologija*. 1998, Nr. 2 (15).
15. Leonavičius J. *Stojimo į aukštąją mokyklą faktorių ir motyvų kaita // Socialiniai mokslai šiuolaikinei Lietuvai*. Kaunas, 1996.
16. Leonavičius J. *Stojimo į Kauno technologijos universitetą veiksmų ir motyvų tyrimas 1998 m. // Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*. Kaunas, 2001.

17. Lööv T., Jarlbro G. Dröm och verklighet. En longitudinell studie av ungdomars yrkesförväntningar. Lund, 1989.
18. Madsen B. Motivation og personlighed. Copenhagen, 1986.
19. Mattsson K. Yrkesvalsfrågan. Idéer och idétraditioner inom den statliga yrkesvägledning för ungdom // Studies in Education and Psychology No.13. Malmö, 1984.
20. Petrauskaitė R. Psichopedagogika profesijos pasirinkimui. Vilnius, 1996.
21. Ruškus J., Karvelis V. Specialiojo pedagogo profesinės nuostatos: teorinio modelio metodologinis pagrindimas // Socialiniai mokslai. 2000, Nr. 2 (23).
22. Šernas V. Profesinės veiklos didaktika. Vilnius, 1998.
23. Vincent J. Why ever do we do it? Unconscious motivation in choosing social work as career // Journal of Social Work Practice. 1996, Nr.1.
24. Келасьев Б. Н. (et al) Диагностика профессиональных способностей, система профессионального отбора социальных педагогов и социальных работников. Москва, 1994.
25. Никончук А. С. Профессиональная культура социального педагога. Минск, 2001.

EXPRESSION OF PROFESSIONAL MOTIVATION FOR CHOOSING SOCIAL-EDUCATIONAL WORK: TRANSCULTURAL COMPARISON

Aistė Urbonienė, Irena Leliūgienė

Summary

The importance of professional motivation in the process of choosing social-educational work is analyzed, stressing the exception of social work as occupation in the context of dynamic society. The article presents the concept of professional motivation. The influence of personal and socio-cultural factors on the formation of the professional motivation is analyzed and the structural model is presented. Results of the transcultural research on professional motivation are presented and some tendencies of motives why people choose social-educational work as occupation in Byelorussia, Lithuania and Sweden are discussed. The

statistical analysis of data illuminated dependence of professional motives' from the socio-cultural factors in choosing university studies in social-educational profession. The results indicated that Byelorussia students expressed a disposition to human-oriented goals, in Swedish sample here is a greater dominance there of external achievements that are typical for the modern Western society and in Lithuanian sample here is no significant difference there between human-oriented and self-realization goals what can be explained as a sign of value-shift in the changing society.

Gauta 2003 06 10

Priimta 2004 11 15